

ІСТОРІЯ ПОЗАШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ПОЛЬЩІ: ТОВАРИСТВО ЛІТНІХ КОЛОНІЙ

Наталія САВЧЕНКО
(Кіровоград)

В статті розглядається історія становлення і розвитку літніх колоній як однієї із інституцій сучасної польської позашкільної освіти.

Постановка проблеми. Історико-педагогічне дослідження розвитку позашкільної освіти та виховання у інших країнах та порівняння з реаліями України дозволяє рель'єфніше виокремити ті необхідні для розвитку суспільства функції, які виконує ця ланка освітньої системи, – передачі від старшого покоління до молодшого культурних цінностей, традицій і звичаїв, що відображають історію народу, ідеали, устремління, вірування й характер соціальних відносин.

Діяльність Товариства Літніх колоній ім. Станіслава Маркевича є вагомим ланкою процесу зародження різноманітних інституційних та неінституційних форм і методів роботи в системі позашкільної освіти та виховання Польщі. Висвітлення історії становлення і розвитку Товариства дає змогу узагальнити досвід діяльності у цій царині найвидатніших польських педагогів-практиків і теоретиків XIX – початку XX ст.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз становлення і розвитку позашкільної освіти в Польщі свідчить про наявність її ґрунтового науково-теоретичного обґрунтування у численних публікаціях таких відомих польських педагогів як Г. Радлінська, А. Камінський, Р. Врочинський, С. Ковальський, С. Кавула та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є історико-педагогічна реконструкція становлення літніх колоній як однієї з інституцій сучасної польської позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Ще в 60-х роках XIX ст. центр міста Варшави мав вигляд зовсім сільський: “Весь малозабудований

район був неначе великим містом-садом, (...) від ближнього рогу вулиць Шпитальної і Згоди тягнувся майже без перерви ряд одноповерхових будинків, а далі тут і там – паркани з сірих дощок, городи, на яких зеленіли рясна картопля, капуста і навіть ділянки, засіяні ячменем та вівсом на корм для коней і корів, яких було досить багато у місті” [2].

На зламі XIX/XX ст. така картина вже належала минулому. Розширилися межі міста, зникли вільні простори. Ці добре помітні “цивілізаційні зміни” супроводжувалися високою захворюваністю і смертністю міського люду, пов'язаними з інфекційними хворобами (тиф, холера), – головним чином через брак гігієни.

Наслідком було зростання зацікавлення замисливими формами відпочинку, усвідомлення передовою частиною громадськості необхідності організації літнього відпочинку дітей за містом – зокрема у формі таборів (“колоній”).

Ідея заснування літніх колоній для дітей народилася в другій половині XIX ст. у Швейцарії. 1876 року з ініціативи священника Вальтера Біона виникає перша літня колонія в Цюриху. Вона мала профілактично-лікувальний характер, і призначалася для дітей з ослабленим здоров'ям, головним чином з бідних сімей, яким загрожував туберкульоз. До Польщі ідею В. Біона щодо організації літнього відпочинку для дітей переніс варшавський гігієніст доктор Станіслав Маркевич, оприлюднивши її 1879 року. Думка д-ра Маркевича потрапила на благодатний ґрунт. Для втілення в життя цього задуму у Варшаві було утворене Товариство Літніх Колоній. У квітні 1882 р. на село була вислана перша група дітей з 54 осіб [4].

Дві перші колонії – так звані “Вільгельмівка” і “Зофіївка” (обидві в Ломжинській губернії) – заснували спадкоємці німецького підприємця В.Е. Рау. Після відкриття цих центрів Товариство Літніх Колоній вирішило заснувати спеціальну колонію для єврейських дітей – так виникла так звана “Міхалівка” (в тій же Ломжинській губернії), що фінансувалася спадкоємцями Міхала Ендельмана.

У наступних роках виникли ще два центри – в Цехоцінку (зведений на кошти, надані Іпполитом Вавельбергом) та в Лечні (фінансований подружжям Берсонів), в яких відпочивали як християнські, так і єврейські діти.

Всі ці об'єкти були спроектовані як елегантні житлові будівлі, зі спальнями, господарськими приміщеннями, широкими дерев'яними верандами. Вони будувалися згідно з вимогами гігієни, а також з думкою про зручність і потреби дітей. Приймали за сезон 3–4 місячних зміни, загально – 2362 дітей. Товариство висилало дітей також в інші місця, часто користуючись гостинністю власників маєтків (безкоштовно). Два центри повністю утримувалися на кошти сімей Натансонів (в Санніках) та Дзевульських (в Ойжанові).

Вже 1885 року у пресі повідомлялося: “Чим є літні колонії, ми всі вже знаємо. Слабкі, бліді діти бідних людей, що страждають на недокрів'я, погано харчуються і живуть в темних, задушливих, найчастіше вологих помешканнях, на вузьких вулицях, були взяті в добродійну опіку благородними людьми доброї волі і щороку, поділені на групи, виїжджають на село, до повітря, до сонця, до свободи здорового руху, який зміцнює їм здоров'я і розвиває сили” [3].

Ось як за свідченнями тогочасної преси відбувалися записи до колонії 1888 року: “Вулиця Обозна вчора, близько 1-ї години пополудню, цілком випрадувала свою назву. Стояли обозом (табором) на ній численні натовпи матерів, що бажали вислати свою малечу на літні місяці в колонію для дітей під опікунські крила її керівництва. Зітхали і звертали благальні погляди в бік інституту д-ра Фріче, де в маленькому кабінеті засідала комісія, що відбирала кандидатів” [4].

Спершу – до введення оплати для дітей із сімей середнього і вище достатку – у колонії висилалися виключно діти хворобливі, ослаблені, з найбільш бідних сімей, що мали потребу у найпильнішому нагляді. Доктор Фріче оглядає дитину. “Золотушна, дуже золотушна – робить висновок лікар – силомір показує ледве пару фунтів. Прошу навпроти імені написати В, велике В”. Добродушний

доктор радий би писати те В (“дуже потребує виїзду») при кожній позиції. На жаль, більше є тих, хто має потребу, ніж жертводавців...” [4].

З часом обслідування дітей набули формального характеру – в січні і лютому в бюро Товариства відбувалися записи, а в березні і квітні – батьки з дітьми, індивідуально з'являлися на обслідування [1].

На початку XX ст. Товариство вже мало п'ять колоній, що фінансувалися на кошти приватних осіб. Думки, які у 80-х роках XIX ст. здавалися чимось новаторським, швидко знайшли послідовників.

Необхідність надання допомоги дітям, що мають у тому потребу, була в кін. XIX – на поч. XX ст. такою ж безперечною, як і сьогодні. І так само як сьогодні, ця ідея об'єднувала громадськість. Організацію колоній для дітей в заснованому доктором С. Маркевичем Товаристві підтримали представники різних віросповідань – католики, протестанти, іудеї, та соціальних верств – інтелігенції, промислової буржуазії, аристократії. Ініціатива була підтримана також цілими підприємствами: зокрема, фабрикою “Гелле і Дітріх” в Жирардові, фабрикою Ізраєла Познанського в Лодзі, варшавськими фабриками “Вулкан” та “Ведла”. На поч. XX ст. чимало громадських організацій у Любліні, Каліші, Лодзі, Плоцьку, Ченстохові, Радомі, Львові, Кракові, Познані займалися відправкою дітей на канікули у колонії [7].

Після I Світової війни, у відродженій Польщі, до організації літнього відпочинку дітей долучилися також державні інституції, зокрема Міністерство Суспільної Опіки та Міністерство Внутрішніх Справ.

У Варшаві 30-х років XX ст., окрім Товариства Літніх Колоній, літнім відпочинком для дітей займалися також Столичний Комітет Допомоги Дітям, Товариство Йорданівських Садів, Товариство “Селище”, Міський Центр Здоров'я. У 1936 р. колоніями і напівколоніями скористалися бл. 17 тис. варшавських дітей. Натомість у всій Польщі існувало тоді вже понад 1000 закладів відпочинку для дітей, послугами яких користувалося щороку понад 130 тис. дітей і молоді [10].

Виїзд на канікули до колонії мав на меті насамперед поліпшення стану здоров'я дітей. Порівнювалися результати обслідувань перед канікулами і під кінець перебування дитини в колонії. Згідно з даними Товариства за 1907 р., “94% висланих в колонії дітей досягає поліпшення здоров'я дійсного, такого, що виражається прибутком на вагах, збільшенням показників довготи, широкості і об'єму тіла, гостроти зору, м'язової сили рук, об'єму легенів, поглибленням і уповільненням

дихання, уповільненням пульсу” [7]. Чи були це об’єктивні дані, чи ці цифри мали служити переконанню супротивників ідеї колоній – важко вгадати.

Виїзди в колонії мали також, на чому наголошувалося, виховний характер для дітей: “Там вони вчаться порядку, гідної поведінки, звикають до слухняності, до систематичного життя, і, зрештою, сама зустріч з природою, чудовими краєвидами впливає на розвиток дитини, яка від народження була замкнена у тісному помешканні та вузькій вулиці” [1].

За дітьми наглядав штат сезонних працівників Товариства – лікарі, хазяйки та вихователі. Одним з цих останніх був зокрема доктор Генрик Гольдшміт (Януш Корчак), який у своїх спогадах писав: “Літнім колоніям я зобов’язаний багато чим. Тут вперше я зустрівся з групою дітей і в самостійній роботі пізнав азбуку виховної практики (...). Чотиринадцять років перебування в колонії я прагнув зробити для дітей часом веселощів і радості без жодної сльозинки (...)” [6].

Особливо активну участь в діяльності Товариства Літніх Колоній Я. Корчак брав у 1900–1915 роках. Розпочав роботу в колоніях в якості вихователя ще у студентські часи. У 1904 і 1907 році працював у колонії для єврейських дітей “Міхалувка” в місцевості Данілово-Блєдніца (Danilowo-Błędnicza) поблизу станції Малкіня у Ломжинській губернії. Назва колонії походить від імен синів Ерліха і Ендельмана, які подарували ділянку лісу розміром 14 моргів, на якій згадане Товариство збудувало власну колонію. Варто додати, що Я. Корчак працював як вихователь і в колонії “Вільгельмівка” для хлопчиків з християнських родин (1908 р.).

Досвід роботи у літніх колоніях став для Я. Корчака “азбукою виховної практики”, і був втілений у двох його “колоністських” книжках: “Мошки, Йоськи і Срулі” (“Moški, Joski, Srule”; 1909 р.) та “Юзьки, Яськи і Франки” (“Józki, Jaški i Franki”, 1910 р.).

1921 року завдяки старанням Я. Корчака на виділеній приватними особами ділянці в Гоцлавку виникла літня колонія Дому Сиріт під назвою “Трояндошка” (“Różydzka”). У 1940 році Я. Корчак, бажаючи гарантувати безпеку і спокій під час війни, організував там своїм вихованцям останню літню колонію [6].

У 1932 р. Товариство Літніх Колоній ім. д-ра С. Маркевича відзначало своє 50-річчя¹. Впродовж півстоліття Товариство вислало на канікули 114 423 дітей, а, отже, в середньому – 2288 щороку! [5]. Перед І Світовою війною на канікули в колонії виїжджало в середньому

понад 2,5 тис. дітей на рік, а в 20-х роках – завдяки субсидіям від держави і органів місцевого самоврядування – навіть понад 3 тис.

Діяльність Товариства протягом всього часу його існування тісно залежала від громадської жертовності. Прибутки складалися з дарувань, заповітів, з орендної плати і державних субсидій. Частина доходів походила із “залізного” (“недоторканого”) капіталу, який перед І Світовою війною приносив щороку бл. 14 тис. рублів (від капіталу у 245 тис. рублів), з членських внесків (кількість членів в різні роки була різною, сягаючи часом 900 осіб). Практикувалися такі, наприклад, заходи, як продажі, весь прибуток з яких передавався на потреби Товариства, або так звані урочистості “польової троянди” (28 квітня) – збирання пожертв із врученням квітів перехожим. З року в рік Товариство залучало все більше коштів, висилало у колонії все більше дітей [8].

У 1937 р. структура доходів виглядала таким чином: оплата від сімей за дітей – 76123 злотих, пожертви 25222 злотих, дотації міністерства соціальної опіки – 3000 злотих, членські внески – 3250 злотих, прибуток з нерухомості – 10606, відсотки – 3632, інше – 4012 злотих. Це був добрий рік для Товариства. Траплялися проте роки, коли преса мусила мобілізувати публічну думку, щоб організація могла вислати дітей на відпочинок. У одній зі статей читаємо: “Варшаво, Варшаво ти моя! Буду тебе вважати за ... чотири літери, якщо хоча один малюк, що має потребу виїзду, лишиться на твоїй розпеченій бруківці” [4].

У 1946 – 1989 роках найбільшими організаторами літніх колоній для дітей були промислові підприємства. Після 1989 року поступово змінюються правові засади організації літніх колоній. В нинішній час організаторами колонії переважно є туристичні фірми, які мають відповідні повноваження, видані воєводськими органами влади.

Організатор колонії, зобов’язаний, крім того, виконати такі вимоги:

- забезпечити кадрам вихователів умови праці згідно з приписами Міністерства національної освіти і спорту;
- забезпечити в колонії відповідний медичний догляд;
- мати так звану кваліфікаційну карту об’єкту, в якому організована колонія;
- забезпечити відповідний нагляд над закладом відпочинку для дітей шляхом надання роботи керівника колонії, що закінчив курс підготовки, який дає йому право виконувати такі функції;

¹ Рахуючи від моменту організації першої літньої колонії, тобто від 1882 р. з формальної ж точки зору царська влада дала дозвіл на організацію Товариства п’ятнадцятьма роками пізніше, тобто 1897 року.

– мати опрацьовану (мериторичну програму) колонії.

– внести колонію до відомості закладів відпочинку дітей і шкільної молоді, яка складається у відомстві куратора освіти відповідного воєводства.

У тому випадку, коли колонія організується поза межами Польщі, від організатора не вимагається мати кваліфікаційну карту об'єкту, а колонію реєструє куратор освіти у місці перебування організатора колонії. Вимагається також, щоб принаймні один вихователь послуговувався національною мовою країни, в якій організована колонія.

Види колоній:

1. колонія відпочинкова (kolonia wypoczynkowa);

2. спортивна колонія (kolonia sportowa);

3. тематична колонія (kolonia tematyczna);

4. закордонна колонія (kolonia zagraniczna; закордонна колонія може мати ознаки колоній, визначені в пунктах 1, 2, 3) [10].

Останніми роками великою популярністю користуються тематичні колонії, конструкція яких сперта на так звану “тематичну забаву”, або забаву в “щось” або в “когось”. Прикладом тематичної колонії, котра поєднує із забавою освітні аспекти, є, наприклад, популярна сьогодні у Польщі Літня Школа Marii (Letnia Szkoła Magii).

Діюче нині у Польщі Товариство Літніх Колоній носить ім'я доктора Станіслава Маркевича – свого творця і багаторічного голови, ініціатора громадського руху літніх колоній у Польщі.

Станіслав Маркевич (1839–1911 рр.) – видатний польський гігієніст, лікар, громадський діяч – народився 1839 р. в Раві Мазовецькій, де його батько працював лікарем. Той за жертвну боротьбу з епідеміями отримав дворянський герб “Холера”, що було б може і забавним, коли б не той факт, що в 1845 р. сам став жертвою холери.

Осиротіла сім'я повернулася до свого гнізда, до Варшави, до Палацу Теппера по Медовій вул., власності батьків матері С. Маркевича (уродженої Грабовської). Це була величезна будівля, заповнена квартирантами. У цьому палаці мешкав колись Талейран і тут на балі Наполеон познайомився з пані Вальєвською. Тут була майстерня художника Войцеха Герсона.

Грабовські мали, крім того, маєток Петрикози неподалік Рави Мазовецької.

Станіслав Маркевич вивчав медицину у Головної Школи, маючи колегами, зокрема, Тадеуша Жулинського, Адама Асника, Владислава Станкевича (пізніше енергійного шефа повстанської служби здоров'я). З

вибухом повстання залучається до самаритянської служби. Після придушення повстання і відбуття покарання у в'язницях Павяку і Цитаделі складає прострочені іспити і отримує диплом в 1865 р., після чого висилається у провінцію.

Працює в Сочевці біля Плоцька лікарем на великій паперовій фабриці Епштейнів. Розвиває широку цивілізаційно-культурну діяльність, засновує амбулаторію, шпиталь, фабричні бані, бібліотеку і читальню для робітників тощо.

Публікації С. Маркевича, написані зі знанням справи, особливо ті, що стосувалися гігієни міст, привертають увагу президента Варшави Сократеса Старинкевича. Той запрошує С. Маркевича до Варшави і залучає до участі в Санітарному Громадському Підкомітеті (1879 р.), до реалізації великих санітарних проектів у місті. Завдяки енергійній діяльності С. Маркевича були залучені великі інвестиції, зокрема, для належного влаштування водогону і каналізації.

С. Маркевич стає “лікарем Варшави”, – саме так – цілої Варшави, а не її окремих мешканців. Він – співавтор генерального плану приведення в порядок міста. Особливо захоплювала його справа озеленення. Був ініціатором Плантаційного Комітету (Комітет Опіки над зеленими насадженнями (“плантаціями”) Варшави (Komitet Opieki nad Plantacjami Warszawy), який відав приведенням до порядку міських парків і скверів; йому зобов'язана Варшава існуючими донині парками і скверами).

Також С. Маркевич був піонером шкільної гігієни; на зразковому рівні поставив цю справу у школі Войцеха Гурського. Учнем і вихованцем С. Маркевича був майбутній найбільший авторитет у галузі шкільної гігієни – доктор Станіслав Копчинський.

С. Маркевич був піонером у багатьох галузях практичної гігієни, у справі організації сучасних санітарно-гігієнічних установ, санітарно-епідемічної станції, “народних ванн”, дешевих або безкоштовних публічних бань; тричі голова Варшавського Лікарського Товариства, автор ідеї Гігієнічного Товариства, Товариства Приятелів Дітей; підтримував численні громадські ініціативи (зокрема щодо будівництва “дешевих жител” для робітників, пропагував впровадження основ гігієни до шкіл).

Найбільше, однак, ім'я С. Маркевича пов'язується з літніми колоніями, – справою, якою він займався на громадських засадах, присвячуючи цьому свій вільний час.

Все, про що досі йшлося, С. Маркевич виконував на громадських засадах. Працював же на посаді головного лікаря Варшавсько-

Віденської залізниці. Чудово організував залізничну службу охорони здоров'я, залучивши до цієї справи, зокрема, такого видатного лікаря як Владислав Беганський з Ченстохови. Ініціював будівництво залізничної лікарні у Жбікові, санаторію в Цехоцінку [8].

Для увічнення численних заслуг С. Маркевича міська влада після I Світової війни присвоїла його ім'я Варшавському віадуківі.

Варто згадати коротку промову, виголошену над його могилою: "Ім'я його повинен знати кожен, хто п'є чисту і здорову воду Вісли у Варшаві. Зобов'язані знати його діти, котрі виїждять щороку у колонії, повинні його знати всі, хто від літньої спеки ховається в тіні дерев, що ними прикрашені вулиці Варшави" [9].

Висновки. Історико-педагогічний аналіз процесу становлення інституції літніх колоній як складової системи позашкільної освіти і виховання у Польщі дає нам змогу зробити висновок про те, що у другій половині XIX ст. сформувався комплекс причин, які стимулювали громадську ініціативу в згаданих царині. Серед них можна назвати великі соціально-економічні перетворення в країні, капіталістичну модернізацію; певну демократизацію суспільного життя; зростання національної свідомості; соціально-класові зміни.

Наприкінці XIX ст., в умовах агресивного тиску окупаційних режимів Пруссії, Австрії та Росії, польське суспільство перейшло до активної побудови позашкільної освіти.

Товариство Літніх Колоній поширило у Польщі ідею організованого відпочинку для

дітей. Першим організувало лікувальні колонії, напівколонії для дітей і колонії для молоді середніх шкіл. При цьому мета діяльності колоній завжди була двоєдина: оздоровча і виховна.

Літні колонії для дітей засновувалися, як правило, передовою польською інтелігенцією на кошти патріотично налаштованих представників торгівельно-промислових кіл. Це була специфічна, не субсидована державою, система громадських і приватних позашкільних установ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Broszura z instrukcjami Towarzystwa Kolonii Letnich w Warszawie, Warszawa, 1901.
2. Jundziłł I., Środowiskowy system wychowawczy w mieście; Wydawnictwa
3. Kolonie letnie. Bluszcz, 1885, nr 18.
4. Kolonie. Kurier Warszawski, 1888, nr 165.
5. Kolonie letnie. Kurier Warszawski, 1932, nr 117.
6. J. Korczak, Kolonie letnie. Wybór pism pedagogicznych, Warszawa 1957, t. I [za:] Maciej Demel, Wysoko jak król Zygmunt, Warszawa 1977.
7. Dr Klemens Łazarowicz, 25 lat działalności Towarzystwa Kolonii Letnich w m. Warszawie, Warszawa 1907.
8. Dr A. Puławski, O koloniach letnich dla ubogich dzieci i o ich twórcy u nas ś.p. doktorze Stanisławie Markiewicz, Warszawa, 1912.
9. Stanisław Markiewicz. Gazeta Lekarska, 1911 nr 48 [za:] Maciej Demel, Wysoko jak król Zygmunt, Warszawa 1977.
10. <http://www.zgapa.pl/zgapedia/Kolonie.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Савченко Наталія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика позашкільної освіти молоді у Польщі.